

Ярослав КУШНІР

здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, Україна, індекс 58012 (iaroslav555@ukr.net)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2427-4796>

Бібліографічний опис статті: Кушнір, Я. (2025). Аграрна реформа 1921 року на Буковині та Бессарабії: законодавчі засади та умови їх реалізації. *Українські історичні студії*, 17 (59), 119–129. doi: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.17/59.13>

**АГРАРНА РЕФОРМА 1921 РОКУ НА БУКОВИНІ ТА В БЕССАРАБІЇ:
ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ТА УМОВИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ**

Анотація. Дослідження присвячено аналізу аграрної реформи 1921 року, яка була впроваджена на територіях Буковини та Бессарабії, що увійшли до складу Румунії після Першої світової війни.

Мета статті полягає у висвітленні законодавчих засад реформи, умов її реалізації, а також визначенні її перших результатів у соціально-економічному та політичному аспектах.

Методологія. У роботі використано міждисциплінарний підхід, що включає історико-правовий аналіз законодавчих актів та архівних документів, які регламентували проведення аграрної реформи. Застосовано метод порівняльного аналізу для оцінки ефективності заходів реформи у різних регіонах. Крім того, залучено історіографічний аналіз для вивчення попередніх досліджень і критичного осмислення їх висновків.

Наукова новизна. Стаття розкриває специфічні аспекти реалізації аграрної реформи у регіонах Буковини та Бессарабії в контексті інтеграційної політики Румунії. Вперше детально аналізуються законодавчі механізми експропріації та імпропріації земель, створення спеціалізованих інституцій, відповідальних за виконання реформи, а також їхня роль у соціальній стабілізації. Розкрито маловідомі аспекти політичної мотивації реформи, спрямованої на інтеграцію новоприєднаних територій до складу Румунії.

Висновки. Аграрна реформа 1921 року в Румунії мала комплексний характер, поєднуючи економічні, політичні та соціальні аспекти. Вона сприяла частковому перерозподілу земель, проте не змогла повністю вирішити проблему малоземелля та задовольнити потреби всього сільського населення. На Буковині реформа мала подвійну функцію: зменшення соціальної напруги через наділення селян землею та інтеграція регіону в політико-економічну систему Румунії. У Бессарабії основним завданням реформи стало підтвердження стану розподілу землі, який склався у період революційних подій 1917 року з урахуванням інтересів крупних земельних власників та проведення колонізації урядом Румунії разом із впорядкуванням земельних володінь дрібних власників. Разом з позитивними аспектами реформи виявлено значні недоліки, зокрема бюрократичні перепони та зловживання під час розподілу земель.

Таким чином, аграрна реформа на Буковині та Бессарабії була важливим, хоча й суперечливим етапом у політико-економічній історії регіону, наслідки якої вплинули на подальший розвиток місцевого населення та його соціально-економічні перспективи.

Ключові слова: аграрна реформа, Румунія, Буковина, Бессарабія, експропріація землі, імпропріація землі, колонізація, латифундія.

Yaroslav KUSHNIR

Postgraduate Student, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2, Kotsiubynsky Str., Chernivtsi, Ukraine, postal code 58012 (iaroslav555@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2427-4796>

To cite this article: Kushnir, Ya. (2025). Agrarian reform 1921 roku na Bukovyni ta Bessarabii: zakonodavchi zasady ta umovy yikh realizatsii [Agrarian reform of 1921 in Bukovina and Bessarabia: legislative principles and conditions for their implementation]. *Ukrainski istorychni studii – Ukrainian Historical Studies*, 17(59). 119–129. doi: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.17/59.13> [in Ukrainian].

AGRARIAN REFORM OF 1921 IN BUKOVINA AND BESSARABIA: LEGISLATIVE PRINCIPLES AND CONDITIONS FOR THEIR IMPLEMENTATION

Summary. *The study is devoted to the analysis of the agrarian reform of 1921, which was implemented in the territories of Bukovina and Bessarabia, which became part of Romania after the First World War.*

The purpose of the article is to highlight the legislative foundations of the reform, the conditions for its implementation, as well as to determine its first results in socio-economic and political aspects.

Methodology. *The work uses an interdisciplinary approach, which includes a historical and legal analysis of legislative acts and archival documents that regulated the implementation of the agrarian reform. The method of comparative analysis is used to assess the effectiveness of reform measures in different regions. In addition, historiographical analysis is used to study previous studies and critically interpret their conclusions.*

Scientific novelty. *The article reveals specific aspects of the implementation of the agrarian reform in the regions of Bukovina and Bessarabia in the context of Romania's integration policy. For the first time, the legislative mechanisms of land expropriation and impropration, the creation of specialized institutions responsible for implementing the reform, and their role in social stabilization are analyzed in detail. Little-known aspects of the political motivation of the reform aimed at integrating the newly annexed territories into Romania are revealed.*

Conclusions. *The agrarian reform of 1921 in Romania was complex in nature, combining economic, political, and social aspects. It contributed to the partial redistribution of land, but could not completely solve the problem of land scarcity and satisfy the needs of the entire rural population. In Bukovina, the reform had a dual function: reducing social tension by allocating land to peasants and integrating the region into the political and economic system of Romania. In Bessarabia, the main task of the reform was to confirm the state of land distribution that had developed during the revolutionary events of 1917. Taking into account the interests of large landowners and the colonization by the Romanian government along with the regularization of land holdings of small owners. Along with the positive aspects of the reform, significant shortcomings were identified, including bureaucratic obstacles and abuses in the distribution of land.*

Thus, the agrarian reform in Bukovina and Bessarabia was an important, albeit controversial, stage in the political and economic history of the region, the consequences of which influenced the further development of the local population and its socio-economic prospects.

Key words: *agrarian reform, Romania, Bukovina, Bessarabia, land expropriation, land impropration, colonization, latifundia.*

Постановка проблеми. Зміни, які відбулися в Європі в результаті Першої світової війни, змусили європейські країни вживати заходів до модернізації різних сторін життя, серед яких опинилась і економіка. Помітна роль, яку відіграли в роки війни громадяни країн, стала причиною деяких змін у провідних галузях економіки країн. Помітне місце у країнах Південно-Східної Європи відіграли зміни в сільському господарстві, які, звісно, були викликані не лише війною, але й попереднім ходом подій. Зокрема, для Румунії, в якій відбулося 1907 року велике селянське повстання, вирішення питання селянського землеволодіння та розвиток кооперації стали необхідністю як для відзначення селян, які склали основу збройних сил країни, так і для запровадження сучасних форм господарювання. Фактично аграрна реформа в країні мала вирішити проблему, яку політики не встигли вирішити до початку світової війни.

Аналіз досліджень. Питання аграрної реформи вже піднімалося у науковій літературі, і автори розглядали її з різних аспектів. Так, у роботах Г. Толмачова, який писав під різними псевдонімами, питання аграрної реформи в Румунії розглядається у контексті вирішення соціальних проблем. Однією з перших робіт у цій тематиці стала стаття в журналі «Нова Громада» (Прутський, 1923). Значно більше уваги він присвятив аграрній реформі, висвітлюючи становище селянства на Буковині після Першої світової війни та критикуючи владу за підтримку великих земельних власників (Піддубний, 2005, с. 130–142). Подібна позиція щодо аграрної реформи була визначена і в подальшому у радянській історичній науці, де наголошували на повільності та обмеженості аграрної реформи, її так званому реакційному характері. Деяко інакшою була позиція політичних діячів тогочасної Румунії, які виправдовували форми проведення реформи, як К. Гарофлід (Garoflid, 1920), або будували теоретичні засади її проведення, як В. Маджару (Madgearu, 1936). Зважений аналіз позиції В. Маджару у аграрному питанні подає сучасний

дослідник К. Гітчінс (Hitchins, 2013, с. 362–373). Також К. Гітчінс піднімає питання становища сільського населення та низки проблем, пов'язаних з ним. До робіт міжвоєнного періоду належить і нарис Ф. Добоша, виданий з нагоди десятиліття «Великого Об'єднання» (Doboş, 1928, с. 151–177). В румунській історіографії питання аграрної реформи у другій половині ХХ ст. пов'язувалося із соціальними проблемами (Adaniloaie, 1921, с. 869–886). Помітне місце в румунській історіографії соціалістичного періоду посідає робота Д. Шандру (Şandru, 1975, с. 357). В сучасній румунській історіографії питання проведення аграрної реформи та її наслідків для Буковини і представників національних меншин піднімав Д. Гренчук (Hrenciuc, 2006, с. 77–80; 2010, с. 226–236). Ситуацію на Буковині напередодні проведення аграрної реформи простежив Ш. Пуріч (Purici, 2005, с. 467–482). У вітчизняній історіографії питаннями аграрної реформи на Буковині і в Північній Бессарабії займався О. Руснак (Руснак, 2010, с. 20). Короткий аналіз ситуації на Буковині в умовах проведення аграрної реформи здійснили І. Попеску та І. Піддубний (Піддубний, 2012, с. 135–141). Загалом нами проведено короткий аналіз публікацій, що стосуються проведення аграрної реформи як загалом у королівстві Румунії, так і на Буковині, проте актуальним залишається розгляд як законодавчих засад реформи, так і її результатів.

Мета статті полягає у висвітленні основних засад аграрної реформи для Буковини та Бессарабії та визначенні умов, в яких доводилося проводити реформу, а також встановленні її перших результатів.

Виклад основного матеріалу. Перша світова війна змінила менталітет європейських народів як шляхом важких випробувань в роки війни, так і змінами, які відбулися у структурі держав Європи. Помітне місце в житті європейських країн посіли представники лівих сил, чому сприяла радикалізація настроїв населення, викликана революційними подіями у Російській імперії, які впродовж 1917–1920 років були доповнені революційними подіями у Німецькій імперії та на території Угорського королівства (Dan Berindei, 2003, с. 49). Неспокійною була і ситуація в Королівстві Румунії, яке у 1918 році здобуло нових територій та проблем, які мали вирішувати парламент та уряд країни для залагодження ситуації. Двома провідними подіями, які мали вплинути на ситуацію всередині країни і модернізувати її політичну та економічну системи, ставали виборча та аграрна реформи, проведення яких було проголошено королем Фердинандом І. Потреба в таких реформах пояснювалася необхідністю вирішення низки проблем. Крім того, владі необхідно було віддячити солдатам, які несли на собі тягар війни та очікували від цієї участі відповідної відплати.

Такою для більшості була земля, володіння якою давало змогу вести достойне життя. Необхідність вирішення цього питання продемонстрували дещо поспішні дії влади, про які згадує К. Гарофлід. Крім того, у 1918 році видано закон про експропріацію землі, згідно з яким мали вилучити 2 200 тис га землі (Garoflid, 1920, с. 1). Вживалося таких заходів через зміни, які відбулися із селянами, адже, з одного боку, це була жертва крові, а з іншого – перетворення селянина. Останній вже був не «бідним орачем», змушеним випрошувати у боярина чи орендаря засобів до існування, а особою, що розуміла свої права, і усвідомлювала, що держава має на них зважати (Dan Berindei, 2003, с. 50).

Розуміння необхідності змін стало причиною трансформації у політичній системі, і вже у квітні 1918 року формується партія, що в основу своєї діяльності та умов створення кладе можливість змін. Народна Ліга формувалася на підставі кількох вимог, як-от участь у конституційному політичному житті країни, недопущення негараздів в житті країни, забезпечення соціального порядку в державі через проведення аграрної, виборчої та адміністративної реформ, які дадуть змогу реалізувати статтю 31 Конституції, яка передбачала, що повноваження влади йде від народу (Argetoianu, 1918, с. 68–69). Хоча головою і обличчям організації став генерал А. Авереску, помітну роль у її організації відіграв К. Арджетояну. Саме з генералом А. Авереску, як головою партії, було пов'язано перше розчарування, адже реалізувати програму проведення аграрної реформи під час урядування А. Авереску у 1920–1921 роках не вдалося.

Проте аграрна реформа справила найбільший вплив на свідомість громадян Румунії, адже вона стала однією з найбільш обговорюваних тем у політичному середовищі країни та

знаходила в різних формах виклад у програмах політичних партій. Відмінностями були кількість землі, яку треба було експропріювати, і розмір відшкодування.

Загалом у Регаті початок аграрної реформи збігся з літом 1917 року після пропозиції І.І.К. Брегіану змінити статтю 19 Конституції, а разом з нею і статті 57 та 67 слідом. У новій редакції усунули твердження про святість і непорушність приватної власності та встановили можливість для проведення експропріації для громадської користі. При цьому подібна зміна Конституції стала можливою як під тиском зовнішніх обставин, так і завдяки позиції короля Фердинанда I, який 22 березня 1917 року в Рекечуні заявив про необхідність реформ, а у квітні підтвердив свою позицію щодо надання народу ширших можливостей для участі в політичному житті країни (Піддубний, 2019, с. 97–98). Як результат, пропагуються можливості вилучення по країні до 2 млн. га землі, що давало б змогу створити сильні господарства з площею землі 20–100 га землі. Проте в програмі Консервативно-прогресистської партії хотіли бачити не лише наділення землею, але й організацію належної системи обробки землі, створення можливості кредитування селянських господарств. На ефективності результатів реформи наголошувала також Консервативно-демократична партія. В програмі Націонал-ліберальної партії здійснення виборчої та аграрної реформ бачилися запорукою належної організації Великої Румунії.

Перша спроба вирішити аграрне питання у нових умовах була зроблена у 1919 році на підставі загального закону про реформу. Практичне формування земельного фонду реформи відбувалося за рахунок планованої експропріації землі. У коментарях, які давалися представниками лівих сил, відзначались наміри залишити великим землевласникам по 100–200 гектарів землі. При цьому, якщо було відомо, що землевласник займається обробкою землі, не віддаючи її в оренду, його володіння доходило до 250 га. Також винятком становили землевласники Старого королівства, де не діяли розміри володінь, визначених у законі. Крупні землевласники в Регаті могли володіти маєтком у 1 000 га землі. Також як критику дій уряду використовували інформацію про різницю у вартості землі у Регаті (вища) та приєднаних провінціях (нижча). Зокрема, Г. Піддубний пояснював цю ситуацію бажанням уряду захопити фактичну колонізацію провінцій шляхом скуповування землі вихідцями з Регату. Виходячи з теорії класової боротьби, Г. Піддубний відзначає наміри уряду забезпечити в Регаті перевагу крупного землеволодіння та «зберегти надалі існування суто паразитичної дідицької кляси, мовляв, хребту боярської держави» (Піддубний, 2005, с. 131).

Перший досвід експропріації та імпропріації виявив певну хаотичність у діях, що визначило затримку у розвитку процесу і протягом 1919–1921 років особливих заходів в сфері аграрної реформи не відбувалося. Для урядовців важливим моментом ставало визначення вартості землі, встановлення розміру ділянки, яка мала вирішити питання наділення землею, визначення часу наділення землею за умови відсутності революційного руху в країні. Проте середній розмір наділу, який планували встановити для імпропріації, становив 5 га за вартості 16,9 тис. лейв. Однак не було інституцій, які б наділялися правом проведення аграрної реформи (Madgearu, 1936, с. 41).

Отже, для впорядкування процесу експропріації та імпропріації необхідними ставали законодавчі засади, які б регламентували б його. Так, для Бессарабії закон було прийнято вже 13 березня 1920 року, яким одразу оголошували здійснення вивласнення нерухомості. З вивласненої землі мали сформувати «Бессарабський фонд нерухомості держави». Так, під час вивласнення землі монастиря йому мали залишати 50 га, а за вивласнення церковної землі відповідні лоти мали надаватися всім представникам кліру. У приватних володіннях мали залишити найбільше 100 га землі. У власність держави мали перейти ліси, за винятком тих, що належали селянам чи резешам, та всі води, крім тих, що належали громадам.

Для проведення аграрної реформи у Бессарабії при міністерстві володінь як юридичну особу створювали державну інституцію “Casa Noastră” з центром у Кишиневі та автономією у діях. Керувати нею мала рада у складі 5 членів: іменованого міністерством сільського господарства, двох від Директоратів фінансів та юстиції Бессарабії і двох делегатів від конгресу делегатів власників і селян. Голову ради обирали з її складу. Власне “Casa Noastră” мала готувати заходи

аграрної реформи та керувати її проведенням. Для вирішення спірних питань при “Casa Noastră” створювали Центральну комісію у складі 5 членів. Її головою ставав голова Апеляційного суду, якому підпорядковувався делегат від “Casa Noastră”, а також троє обраних, двоє від конгресу делегатів селян і одного від конгресу делегатів власників (Hamangiu, 1923, с. 864–867).

Площа земельних володінь у Бессарабії мала становити 6–8 га для всіх і 8–10 га для колоністів. Передусім наділяли землею тих, хто мав нестачу у своєму земельному володінні, слідом йшли ті, хто потребував цілого лота, потім – ті, кому слід було додати землю недалеко від основного володіння, а також ті, хто потрапляв у число тих, хто мешкав на віддалі до 5 км від володіння. На вільній землі проводили колонізацію, умовою якої було проживання колоністів у селах, а не на окремих фермах. Колоністи мали право отримати від “Casa Noastră” кредит для купівлі інвентаря. Передбачалися в законі спосіб оцінювання землі і власності, видача спеціальних актів на володіння землею, як і норми площ, згідно з декрето-законом від 22 грудня 1918 року (Hamangiu, 1923, с. 869–870).

Проведення аграрної реформи на Буковині регламентувалося законом від 30 липня 1921 року, який складався з двох частин, «Вивласнення» та «Наділення» відповідно, які розписували процедуру покроково. Так, у частині «Вивласнення» наголошувалося на тому, що всі дії ведуться відповідно до юридичного становища станом на 6 вересня 1919 року. При цьому перегляд операцій з купівлі землі площею до 10 га здійснених селянами, інвалідами, вдовами та сиротами війни, агрономами, священиками, вчителями після промудрації закону від 6 вересня 1919 року мали здійснювати аграрні комітети. У власність держави мали переходити всі вивласнені землі, проте від вивласнення звільнялися земельні володіння монастирів Драгомірна, Путна, Сучава, Сучевіца розміром до 100 га (Hamangiu, 1923, с. 815). Виняток становили 50 га землі з Православного релігійного фонду для митрополії та лісові площі, які належали товариствам та Релігійному фонду.

Важливим є питання про інституції, які мали проводити аграрну реформу. Для Буковини це були аграрний комітет, регіональна комісія з експропріації, окружна комісія з експропріації.

Так, стаття 37 згаданого закону передбачала наявність трьох ступенів виконавчих органів з експропріації, як-от Аграрний комітет, Повітова комісія з вивласнення, Окружна комісія з вивласнення. До складу аграрного комітету входили 18 членів та голова, які призначалися королівським декретом терміном на п'ять років за поданням міністра сільського господарства та погодженням на засіданні Ради міністрів. Фактично це мало бути зібрання професіоналів, оскільки передбачалося, що одну половину членів мали складати юристи, а іншу – спеціалісти з агрономії та політичної економіки. Вибирали їх з числа колишніх та чинних голів і радних Вищих касаційних або апеляційних судів, а також викладачів юридичних факультетів чи адвокатів.

Повітова комісія з вивласнення мала формуватися у складі радного Апеляційного суду чи голови місцевого суду, делегата від Центральної палати з наділення, по делегату від власників та селян. При комісії також працював секретар. Останній мав, як і всі члени, право підпису рішення комісії. Рішення комісії могли оспорюватися в Апеляційному суді впродовж 30 днів від часу їх публікації у “Monitorul Oficial”. Окружна комісія з вивласнення створювалася у судових округах у складі чотирьох членів: окружного судді як голови, делегата Центральної палати з наділення, по делегату від власників і селян. Секретар вважався функціонером при комісії (Hamangiu, 1923, с. 820).

Отже, для Буковини Регіональна комісія з вивласнення та наділення мала перебувати у Чернівцях та складатися з 8 членів, з яких двоє – члени Апеляційного суду (у разі відсутності такого – судді), які визначалися як голова та співголова, двоє – делегати від власників, двоє – делегати Центральної палати наділення, двоє – представники селян.

Відповідний розділ закону визначав порядок наділення землею, що відбувалося шляхом парцелювання вивласненої землі з подальшим продажем лотів селянам, священикам, кооператорам і школам. В результаті створювалася ситуація, за якої православні парохії могли володіти не п'ятьма га землі, а шістьма. Для сільських шкіл володіння землею вводилося з розрахунку 1 га на один клас. Законом передбачалася можливість наділення землею безземельних

селян, проте передусім перевага надавалася родинам загиблих на війні, волонтерів румунської армії чи союзницької, тих, що зазнали від війни збитків. До уваги не бралися особи, які унікали мобілізації 1919 року, проявили ворожість до румунської держави після 28 листопада 1918 року чи мали судові звинувачення у подібній діяльності. Хоча всі повинні були мати рівні можливості у наділенні землею, перевагу отримували ті, хто володів необхідним інвентарем, мав багато дітей, а також літнім людям. Проте й серед цих категорій визначення першості робилося за жеребом. Під час парцелювання розміри наділів становили 4 га у разі доповнення наявного наділу, до 6 га – у разі наділу колоністського, а у гірській місцевості, де родючість ґрунту була низькою, лот доводився до 8 га. Для православних парафій розмір землі становив до 6 га, тоді як дяки могли отримувати до 3 га, а паламарі – до 1 га. Сільські ремісники могли отримувати лише до 1 га землі, маючи й право на місце для будинку. Якщо йшлося про наділи, які мали доповнити вже наявні господарства, їх розміри мали становити не менше чверті гектара і надаватися поблизу села (Намангіу, 1923, с. 825).

Наділення землею мали право здійснювати місцевий комітет, окружна комісія з наділення, регіональна комісія з наділення. Остання перебувала у м. Чернівці. Комітет складав у кожному селі список селян, які мали право на наділення землею. Окружна комісія складалася з п'яти осіб: окружного судді, регіонального агронома або делегата аграрної ради та двох делегатів від селян, делегата Центральної палати з наділення. Рішення мали ухвалюватися більшістю голосів. Процес наділення землею також було регламентовано, і перш за все важило оголошення про процедуру, яке мало бути виставлене у громаді в публічному місці впродовж 15 днів. Передбачалися умови відчуження земельних лотів, а також їх оброблення (Намангіу, 1923, с. 825–827). Додатково до закону 26 листопада 1921 року було прийнято його регламент, до якого внесли зміни 27 травня 1922 року (Намангіу, 1923, с. 827–832).

Економічне становище Буковини у перші повоєнні роки загалом залишалося складним. Слід врахувати, що напередодні війни 63,79% оброблюваної землі належали до крупних землеволодінців, тоді як селяни, які складали 96,27% населення, володіли 23,36% землі. До того ж навесні 1919 року проводились виступи мешканців у повітах Кимпулунг та Гура Гуморулуй. Підготовка до проведення реформи у 1919 році мала результатом проведення перепису населення (Намангіу, 1923, с. 833–864). Впродовж першого повоєнного року в економічному житті краю була стагнація. Єдиним прибутком був податок на спиртні напої, однак він не міг покрити всі необхідні видатки. Серед останніх важливими залишалися виплати службовцям та кошти на здійснення аграрної реформи. Для наповнення бюджету міністр-делегат Буковини Я. Флондор пропонував провести внутрішню позику у кронах під 5% з погашенням її до 1923 року (Hrenciuc, 2010, с. 228, 231, 233).

Щодо розподілу землі, яка перебувала в обігу, то вона складалася таким чином, що на Буковині більша частина земель (372 684 га) була у володінні закладів, юридичних та приватних осіб, серед яких перше місце посідав Релігійний фонд (263 495 га). Число власників ділянок розмірами до 3 га обіймало 83,89%, причому цим користувачам належали 20,45% оброблюваних площ. Господарі, які мали середні земельні ділянки (10–50 та 50–100 га), складали 6,01% та володіли 20,28% всіх площ. Землевласники великих маєтків (100–500 га та вище) складали 0,25%, але володіли 39,48% усіх площ (Компанієць, 1960, с. 215, 217–218). За такого розподілу доволі важливу частину аграрних відносин складала оренда, яка широко використовувалася у великих маєтках, а число орендованих земель складало 29,3% (Pătrașcanu, 1978, с. 50, 125). Щоправда, власне оренда давала певні можливості для раціонального та інтенсивного ведення господарства.

Для порівняння становища провінцій Румунії наголосимо на тому, що Л. Патрашкану вважав загальне економічне становище селян Бессарабії, принаймні перед війною, значно кращим, ніж становище селян інших провінцій (Pătrașcanu, 1978, с. 51).

Отже, аграрна реформа була покликана вирішити проблеми, пов'язані із землеволодінням, і мала здійснюватися саме тоді, коли уряд Румунії намагався зменшити соціальну напругу

на селі, викликану нестачею земельних угідь. Водночас уряд не поспішав, намагаючись підійти до аграрних питань не стільки зважено, скільки добре підготовленим, щоб не викликати зайвих заворушень у селянському середовищі. Тому, напевне, для Буковини, Бессарабії та Трансільванії закон про аграрну реформу було спочатку видано у формі декрету від 6 вересня 1919 року. Після його вдосконалення 13 березня 1920 року було прийнято закон про аграрну реформу в Бессарабії, а 30 липня 1921 року – для Буковини.

За твердженням Л. Патрашкану, здійснення аграрної реформи на Буковині та Трансільванії базувалося на основі законів, тоді як у Бессарабії вона була наслідком російської революції 1917 року. Підтвердженням того, що румунський уряд намагався знизити напругу на селі, може свідчити виступ у парламенті К. Гарофліда, який представляв закон про аграрну реформу в Старому королівстві та зазначав, що цей закон визначений політичними і соціальними критеріями (Pătrașcanu, 1978, с. 59).

Офіційно аграрні закони мали на меті встановити новий перерозподіл оброблюваних земель, розширення громадських пасовищ та регламентацію права селян на користування лісами.

Згідно із законом про реформу землею наділялися певні групи населення, але перш за все її отримували ті, хто брав участь у світовій війні, вдови та сироти загиблих, безземельні селяни, а також ті, що мали менше 4 га. З числа тих, кого наділяли землею, виключали осіб, які вороже ставилися до румунської держави. Розміри отримуваного наділу складали 4 га, оплату за який проводили після вступу у володіння. Колоністам давали наділи в 6 га, виплата за які проводилася протягом 40 років, причому сплачувалася половина суми (Pătrașcanu, 1978, с. 66).

На відміну від Буковини, в Бессарабії велике землеволодіння обмежувалося 100 га під час експропріації державних та церковних землеволодінь, за залишення монастирям наділів у 50 га. Вивласнена земля поділялася на ділянки розміром 6–8 га, наділи колоністів складали 8–10 га. Плата за вивласнену землю в Бессарабії встановлювалася згідно із середнім прибутком з гектару в період від 1910 до 1914 року і рахувалася в карбованцях золотом, які прирівнювалися як 1 до 1,6 лея паперами.

Закон про аграрну реформу мав і політичну, і економічну мету. Політичну сторону реформи В. Курило вбачає лише у намаганні створення «сильного куркульського стану» з тим, «щоб спиратися на нього в боротьбі із соціалізмом». Політична мета реформи полягала в частковому зменшенні, але не ліквідації великого землеволодіння поміщиків-угорців та росіян. Пояснення цьому можна шукати лише в необхідності румунського уряду ослабити можливих політичних супротивників, які б могли чинити організований опір політиці уряду на провінції саме економічним шляхом.

Аналізуючи стан землеволодіння на підставі австрійських статистичних даних, Г. Толмачов відзначає переважання дрібних земельних володінь (59%), яким належало 4,68% оброблюваної землі, та звертає увагу на те, що 1,66% землеволодінь мали у своєму розпорядженні 68,74% землі (Ботушанський, Глуговський, Гриценко, Компанієць, 2005, с. 271). Зрештою, в межах дії аграрної реформи владі було необхідно вирівняти умови володіння та діяльності учасників сільськогосподарського виробництва. За Буковиною визнавали найнижчі розміри селянського землеволодіння (в середньому – 1 га) проти Старого королівства (3 га), Бессарабії (3,5 га) і Трансільванії (2 га) (Піддубний, 2005, с. 132). Зрештою, Г. Толмачов вказує на напівпролетарський характер селянства на Буковині, що підтверджує Ф. Добош, стверджуючи, щоправда, що зі 115 тис. пролетаризованих селянських родин на Буковині більшість складали румуни, яких необхідно було наділити землею передусім (Піддубний, 2005, с. 132). Способом вирішення ситуації Ф. Добош бачив аграрну колонізацію, завдяки чому мешканцям південної частини Буковини передавали землю у північній. Проте фонд землі на Буковині мав формуватися станом на 1923 рік також з 82 700 га вилученої у великих землевласників та 61 511 га – у Православного релігійного фонду (Doboș, 1928, с. 158).

З експропрійованої землі до розподілу між селянами виділили 63,2 тис. га, при цьому 45 тис. га складала орна земля, 11 тис. га – ліси, 7 тис. га – пасовиська і сінокоси. Цю землю станом на 1926 рік розподілили між 50 тис. осіб, з яких 28 тис. складали румуни, 17 тис. – українці, 3 тис. –

німці. Решту, 730 наділених, складала угорці, липовани та євреї. Зі згаданих земель виділили 39,6 тис. га для наділення румунам, 14,8 тис. га – українцям та 7,7 тис. га – німцям, полякам, угорцям (Піддубний, 2005, с. 135). Додатково мала бути проведена і аграрна колонізація Буковини. Принаймні у північну частину краю мали намір переселити 5 тис. колоністів. Ці заходи супроводжувалися урочистостями, як у квітні 1925 року в Чернівцях за участю високопосадовців. Тоді колоністи отримали ділянки по 5 га у селах Топорівці, Юрківці, Іспас, Панка, Комарівці (Doboş, 1928, с. 162).

Стосовно угорців Буковини Д. Гренчук відзначав, що на Буковині землю отримали 606 господарств угорців, з яких 317 у повіті Заставна і 289 у повіті Редеуць. Д. Гренчук зауважує, що порівняно з Трансільванією чи Банатом становище угорців на Буковині в результаті реформи виявилось більш виграшним (Піддубний, 2005, с. 137–138).

Керували проведенням аграрної реформи створені задля цього органи, до яких належали аграрний комітет, повітова та окружна комісії, які займалися вивласненням землі. З цих інституцій найвищим був аграрний комітет, що складався з 18 членів та був очолений міністром сільського господарства, в обов'язки якого входило вирішення всіх проблем експропріації землі. Аграрна повітова комісія була проміжною інстанцією, яка своїм складом була подібна до окружної, але приймала рішення на підставі розпоряджень, зроблених окружною комісією. До складу останньої входили окружний суддя, делегат Центральної палати з проведення реформи та по делегату від жителів села та власників (Hrenciuc, 2010, с. 78).

Склад інституцій з проведення аграрної реформи та методи їхньої діяльності давали змогу здебільшого великим землевласникам саботувати проведення реформи, продаючи землі, приховуючи дійсний розмір маєтку (Кобилянський, 1972, с. 41–42).

Тогочасна румунська преса та публіцистичні видання представляли реформу як «справжню аграрну революцію», внаслідок якої в сільському господарстві було б здійснено перехід від латифундій до малого та середнього землеволодіння. На нашу думку, подібні заяви, як і заяви про підвищення врожайності та якості культур після проведення реформи, були пропагандистським кроком, розрахованим на світову громадську думку, хоча б тому, що селянське землеволодіння зросло незначно, а велике втратило лише 16,8% угідь, малим було число тих, що отримали землю тому, що частина володіла землею на правах оренди. Методи проведення реформи породили численні зловживання під час розділу землі.

Наслідки аграрної реформи для Буковини розглядалися як негативні, через що депутати і сенатори в парламенті піднімали питання про результати реформи для буковинських селян. Зокрема, 24 лютого 1927 року сенатор А. Лукашевич відзначив у виступі невдоволення українських селян розмірами наділення землею, заходами колонізації на території між Прутом і Дністром. У 1931 році в селах Добринівці, Репужинці, Хрещатик, Чорнівка, Веренчанка, Кадубівці, Борівці, Кисилів, Бабин, Онут з 27 травня розпочали секвеструвати майно за заборгованості по платі. Йшлося про орендну плату за 1927, 1928, 1929, 1930 роки в розмірі від 250 до 800 леїв за гектар за рік. Цей випадок став причиною виступу в парламенті сенатора Д. Маср-Михальського, який звертав увагу на заборону за законом про реформу оренди землі. Сенатор виступив на захист селян, які мали платити обов'язкові податки, до яких додавалася велика плата по оренді, що стало причиною звернення до міністерства фінансів з проханням про припинення вимог про сплату оренди за 1927–1930 роки, оскільки селяни не були в стані сплачувати такі кошти (ДАЧО, ф. 12, оп. 2, спр. 1552, арк. 2, 5).

Так, визнавалося розходження між запланованим у законі положеннями та реальним виконанням аграрної реформи у Бессарабії. Несправедливість бачили в тому, що найкраща земля віддавалася певним особам, які продавали землю селянам. Крім того, 1936 року на Буковині від селян вимагали сплати оренди поля за 5 років. Попри протести щодо сплати і податку, і орендної плати селян змусили платити, залишаючи можливість, як вважав автор однієї з публікацій, повторити подібні дії в подальшому. У переддень парламентських виборів 1937 року селянам радили створювати комітети, які б обрали окружний комітет, через який мали добитися від політичних партій справедливого завершення аграрної реформи (Hrenciuc, 2010, с. 236). Загалом результатом тривалого процесу аграрної реформи на Буковині з 270 тис. осіб, що потребували наділення зем-

лею, отримали її близько 50 тис. людей, а почасти селяни навіть втратили частину тієї землі, що перебувала в користуванні. Проведення аграрної реформи мало як певні позитивні, так і негативні наслідки. Передусім результатами реформи були незадоволені самі селяни, адже отримували не стільки бажану кількість землі, скільки вирівняну до визначеної норми площу землі.

З проблем, які залишалися на 1937 рік, було незавершене оцінювання землі, наданої під час проведення реформи. При цьому оцінювання і опис експропрійованої державою землі у повіті Чернівці були проведені на 81%, у повіті Сторожинець – на 92%, Редеуць – 96%, Сучава – на 91,5%, Кимполунг – 91%. Щодо наділеної землі опис та оцінювання землі для повіту Чернівці провели 30%, повіту Сторожинець – 43%, Редеуць – 35%, Сучава – 57%, Кимполунг – 78%. Причиною таких повільних робіт називали нестачу необхідного персоналу (ДАЧО, ф. 38, оп. 2, спр. 355, арк. 18–19).

Висновки. Аграрна реформа в Румунії після Першої світової війни мала комплексний характер і поєднувала економічні, політичні та соціальні аспекти. Вона стала інструментом зменшення соціальної напруги в сільській місцевості, що виникла через недостатність земельних угідь, і відповідала викликам, які поставали перед державою в умовах нових територіальних надбань.

На Буковині реформа мала подвійний характер: з одного боку, це була спроба забезпечити соціальну справедливість через перерозподіл земель, а з іншого – засіб інтеграції регіону до Румунії шляхом колонізації та зміцнення впливу центральної влади. Незважаючи на деякі позитивні зрушення, такі як наділення землею певних категорій населення і часткове зменшення великого землеволодіння, реформа зіткнулася зі значними викликами. До них належали бюрократичні труднощі, зловживання в процесі розподілу землі, недостатність ресурсів для сільськогосподарської діяльності, а також прояви невдоволення селян. У Бессарабії основним завданням реформи стало підтвердження стану розподілу землі, який склався у період революційних подій 1917 року з урахуванням інтересів крупних земельних власників та проведення колонізації урядом Румунії разом із впорядкуванням земельних володінь дрібних власників.

Економічні наслідки реформи залишалися неоднозначними. З одного боку, вона сприяла формуванню дрібних і середніх землеволодінь, а з іншого – не змогла повністю вирішити проблему малоземелля та забезпечити ефективне використання земельних ресурсів.

Таким чином, аграрна реформа 1921 року на Буковині була важливим, але суперечливим етапом у становленні економічної та соціальної політики королівства Румунії, наслідки якої вплинули на подальший розвиток регіону та його населення.

Джерела та література

- Аграрна реформа на Буковині й її наслідки. *Час. Незалежний часопис*. (1937), 30 грудня, Ч. 2632, с. 3.
- Ботушанський, В., Глуговський, А., Гриценко, І., Компанієць, І. та ін.** (1980). *Нариси з історії Північної Буковини*. Київ: Наукова думка.
- ДАЧО – Державний архів Чернівецької області.
- Кобилянський, С.** (1972). З історії проведення аграрної реформи на Північній Буковині під час окупації краю буржуазно-поміщицькою Румунією. *Минуле і сучасне Північної Буковини*. Вип.1. Київ: Наукова думка. С. 84.
- Компанієць, І.** (1960). *Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 роки)*. Київ: аид-во АН УРСР.
- Піддубний, Г.** (2005). *Буковина. Її минуле й сучасне: Суспільно-політичний нарис із малюнками і мапою Буковини*. Чернівці: Зелена Буковина.
- Піддубний, І.** (2019). Партії, парламент, король та уряд. *Розвиток і взаємодія елементів політичної системи Румунії у 1918–1940 рр.*: монографія / наук. ред. О. Сич. Чернівці: Друк Арт. С. 97–98.
- Піддубний, І., Попеску, І.** (2012). Законодавчі засади аграрної реформи на Буковині та умови їх реалізації в 20–30-х роках ХХ ст. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. Чернівці: Чернівецький національний університет. Вип. 607–609, с. 135–141.
- Прутський, Д.** (1923). Земельна реформа в Румунії. *Нова Громада*. № 2, с. 90.
- Руснак, О.** (2010). *Соціально-економічний розвиток Північної Буковини і Хотинщини у 1918–1940 рр.* Автореф. дис. канд. істор. наук. Чернівці. 20 с.

- Справа оренди аграрного поля в парламенті. *Час. Незалежний, безпартійний часопис.* (1931). 16 липня. Ч. 816, с. 2.
- Adaniloie, N., Dîrdală, I.** (1963). Acțiunile țărănești în Bucovina în perioada aplicării reformei agrare din 1921. *Revista de istorie.* Nr. 4. P. 869–886.
- Argetoianu, C.** (1995). Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri. Ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe. Vol. 5. Partea a V-a: 1918. București: Editura Machiavelli. P. 68–69.
- Doboș, F.** (1928). *Zece ani de viața agricolă în Bucovina. Zece ani dela unire.* Cernăuți: Glasul Bucovinei.
- Garoffid, C.** (1920). *Chestia agrară în România.* București.
- Hitchins, K.** (2013). *România: 1866–1947* trad. George G. Potra, Delia Răzdolescu. București: Humanitas.
- Madgearu, V.N.** (1936). *Agrarianism, Capitalism, Imperialism. Contribuțiuni la studiul evoluției sociale românești.* București: Bucovina.
- Șandru, D.** (1975). Reforma agrară din 1921 în România. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România. 357 p.
- Hrenciuc, D.** (2006). Maghiarii în Bucovina (1774–1941). Iași: Princeps Edit. P. 77–80.
- Hrenciuc, D.** (2010). Provocarile vecinătății: Ucrainenii Bucoveneni în Regatul României Mari (1918–1940). Contribuții. Iași: TipoMoldova. P. 226–236.
- Intabularea lucrărilor de Reformă Agrară (1937). *Glasul Bucovinei.* Organ național românesc. 21 Februarie. P. 3.
- Istoria Românilor Coord. acad. Dan Berindei.* (2003). Vol. VIII: România întregită (1918–1940). București.
- Lege pentru reforma agrară pentru Basarabia “CASA NOASTRĂ” instituție de expropriere și împrăștiere din 13 Martie 1921. Hamangiu C. *Codul General al României.* Vol. IX–X: Legi uzuzale 1919–1922. București, (1923). P. 833–870.
- Lege pentru reforma agrară din Bucovina din 30 Iulie 1921. Hamangiu C. *Codul General al României.* Vol. IX–X: Legi uzuzale 1919–1922. București, (1923). P. 820–832.
- O nouă serie de măsuri pentru ridicarea agriculturii. *Glasul Bucovinei.* Organ național românesc. (1937). 6 Februarie. P. 2.
- Patrașcanu, L.** (1978). Reforma agrară în România Mare și urmările ei. *Studii economice și social-politice. 1925–1945.* București: Editura politică. P. 50–125.
- Purici, Șt.** (2005). Premisele reformei agrare din Bucovina (1918–1921). *Analele Bucovinei.* Nr. 2. P. 467–482.
- Regulamentul Legii Agrare pentru Bucovina din 26 Noembrie 1921. Hamangiu C. *Codul General al României.* Vol. IX–X: Legi uzuzale 1919–1922. București, (1923). P. 833–864.

References

- Ahrarna reforma na Bukovyni y yii naslidky. *Chas. Nezalezhnyi chasopys.* (1937), 30 hrudnia, Ch. 2632 [Agrarian reform in Bukovina and its consequences]. *Time. Independent magazine* [in Ukrainian].
- Botushanskyi, V., Hluhovskiy, A., Hrytsenko, I., Kompaniiets, I. et al.** (1980). *Narysy z istorii Pivnichnoi Bukovyny* [Essays on the history of Northern Bukovina]. Kyiv: Scientific Opinion [in Ukrainian].
- SACR – State Archive of Chernivtsi region [Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti].
- Kobylianskyi, S.** (1972). Z istorii provedennia ahrarnoi reformy na Pivnichnii Bukovyni pid chas okupatsiï kraiu burzhvazno-pomishchyt'skoiu Rumuniieiu [From the history of the agrarian reform in Northern Bukovina during the occupation of the region by bourgeois-landlord Romania]. *Mynule i suchasne Pivnichnoi Bukovyny – Past and present of Pivnichnoi Bukovyna*, Issue 1. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
- Kompaniiets, I.** (1960). Stanovyshche i borotba trudiashchykh mas Halychyny, Bukovyny ta Zakarpattia na pochatku XX st. (1900–1919 roky). [The situation and struggle of the working masses of Halychyna, Bukovyna and Zakarpattia at the beginning of the XX century (1900–1919 years)]. Kyiv: Publishing House of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR [in Ukrainian].
- Piddubnyi, H.** (2005). Bukovyna. Yii mynule y suchasne: Suspilno-politychnyi narys iz maliunkamy i mapoïu Bukovyny [Bukovina. Its past and present: A socio-political essay with drawings and a map of Bukovina]. Chernivtsi: Green Bukovina [in Ukrainian].
- Piddubnyi, I.** (2019). Partii, parlament, korol ta uriad. Rozvytok i vzaiemodiia elementiv politychnoi systemy Rumunii u 1918–1940 rr.: monohrafiia [Parties, Parliament, King and Government. Development and Interaction of Elements of the Political System of Romania in 1918–1940: monograph]. (Sych, O., Ed.). Chernivtsi: Druk Art [in Ukrainian].
- Piddubnyi, I., Popesku, I.** (2012). Zakonodavchi zasady ahrarnoi reformy na Bukovyni ta umovy yikh realizatsii v 20–30-kh rokakh XX st. [Legislative principles of agrarian reform in Bukovina and conditions of their implementation in the 20–30s of the 20th century]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho*

universytetu: Zb. nauk. prats. Istorii. Politychni nauky. Mizhnarodni vidnosyny – Scientific Bulletin of Chernivtsi University: Collection of scientific works. History. Political science. International relations. Chernivtsi: Chernivtsi National University. Issue 607–609 [in Ukrainian].

- Prutskyi, D.** (1923). *Zemelna reforma v Rumunii* [Land reform in Romania]. *Nova Hromada*. № 2 [in Ukrainian].
- Rusnak, O.** (2010). *Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Pivnichnoi Bukovyny i Khotynshchyny u 1918–1940 rr.* [Socio-economic development of Northern Bukovina and Khotyn region in 1918–1940]. *Extended abstract of Candidates thesis*. Chernivtsi [in Ukrainian].
- Sprava orendy ahrarnoho polia v parlamenti* [The issue of leasing agricultural fields in parliament]. *Chas Nezalezhyi, bezpartiinyi chasopys*. (1931). 16 lypnia. Ch. 816 [in Ukrainian].
- Adaniloie, N., Dîrdală, I.** (1963). *Acțiunile țărănești în Bucovina în perioada aplicării reformei agrare din 1921* [Peasant actions in Bukovina during the implementation of the agrarian reform of 1921]. *History Magazine*. No. 4 [in Romanian].
- Argetoianu, C.** (1995). *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri. Ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe* [For those of tomorrow. Memories from the time of those of yesterday. Edition and index annotated by Stelian Neagoe]. Vol. 5. Part V: 1918. Bucharest: Machiavelli Publishing House [in Romanian].
- Doboș, F.** (1928). *Zece ani de viața agricolă în Bucovina. Zece ani dela unire* [Ten years of agricultural life in Bukovina. Ten years since unification]. Chernivtsi: Voice of Bukovina [in Romanian].
- Garoffid, C.** (1920). *Chestia agrară în România. București* [The agrarian issue in Romania. Bucharest] [in Romanian].
- Hitchins, K.** (2013). *România: 1866–1947 trad. George G.Potra, Delia Răzdolescu* [Romania: 1866–1947 translated by George G.Potra, Delia Răzdolescu]. Bucharest: Humanitas [in Romanian].
- Madgearu, V.** (1936). *Agrarianism, Capitalism, Imperialism. Contribuțiuni la studiul evoluției sociale românești* [Agrarianism, Capitalism, Imperialism. Contributions to the study of Romanian social evolution]. Bucharest: Bukovina [in Romanian].
- Șandru, D.** (1975). *Reforma agrară din 1921 în România* [The 1921 agrarian reform in Romania]. Bucharest: Publishing House of the Academy of the Socialist Republic of Romania [in Romanian].
- Hrenciuc, D.** (2006). *Maghiarii în Bucovina (1774–1941)* [Hungarians in Bukovina (1774–1941)]. Iași: Princeps Edit [in Romanian].
- Hrenciuc, D.** (2010). *Provocarile vecinătății: Ucrainenii Bucoveneni în Regatul României Mari (1918–1940)* [The Challenges of Neighborhood: Bukovinian Ukrainians in the Kingdom of Greater Romania (1918–1940)]. Contributions. Iasi: Tipo Moldova [in Romanian].
- Intabularea lucrărilor de Reformă Agrară (1937)* [Tabulation of Agrarian Reform Works (1937)] *Glăsul Bucovinei*. Romanian national organ. February 21 [in Romanian].
- Istoria Românilor Coord. acad. Dan Berindei.* (2003) [History of the Romanians Coordinating academic Dan Berindei]. Vol. VIII: Unified Romania (1918–1940). Bucharest [in Romanian].
- Lege pentru reforma agrară pentru Basarabia “CASA NOASTRĂ” instituție de expropriere și împroprietărire din 13 Martie 1921 (1923).* [Law for agrarian reform for Bessarabia “CASA NOASTRĂ” expropriation and appropriation institution of March 13, 1921]. Hamangiu C. *General Code of Romania*. Vol. IX–X: Common Laws 1919–1922. Bucharest [in Romanian].
- Lege pentru reforma agrară din Bucovina din 30 Iulie 1921 (1923).* [Law for the agrarian reform in Bukovina of July 30, 1921]. Hamangiu C. *General Code of Romania*. Vol. IX–X: Common Laws 1919–1922. Bucharest [in Romanian].
- O nouă serie de măsuri pentru ridicarea agriculturii (1937).* [A new series of measures to boost agriculture]. *Glăsul Bucovinei*. Romanian national organ. February 6 [in Romanian].
- Patrașcanu, L.** (1978). *Reforma agrară în România Mare și urmările ei. Studii economice și social-politice. 1925–1945* [The agrarian reform in Greater Romania and its consequences. *Economic and socio-political studies*. 1925–1945]. Bucharest: Political Publishing House [in Romanian].
- Purici, Șt.** (2005). *Premisele reformei agrare din Bucovina (1918–1921)* [The premises of the agrarian reform in Bukovina (1918–1921)]. *Annals of Bukovina*. No. 2 [in Romanian].
- Regulamentul Legii Agrare pentru Bucovina din 26 Noembrie 1921 (1923).* [Regulations of the Agrarian Law for Bukovina of November 26, 1921.]. Hamangiu C. *General Code of Romania*. Vol. IX–X: Common Laws 1919–1922. Bucharest [in Romanian].